Martina H a m p l o v á (Praha)

EWA RZETELSKA-FELESZKO: W ŚWIECIE NAZW WŁASNYCH. Kraków 2006, 249 s.

Polská lingvistka Ewa Rzetelska-Feleszko, profesorka z Ústavu slavistiky Polské akademie věd ve Varšavě, se již dlouhá léta zabývá slovanskými jazyky, jejich vývojem, dialekty a onomastikou (tj. slovanskými a obzvláště polskými osobními, místními i pomístními jmény). V 90. letech se začala věnovat též výzkumu názvů obchodů a firem.

V r. 2006 vyšla v Krakově její monografie určená všem zájemcům o onomastiku, ať už z řad odborníků či laiků, která vznikla v souvislosti s autorčinými přednáškami pro studenty postgraduálního studia v letech 2002-2003. Každá z dvanácti kapitol se věnuje buď některému konkrétnímu typu vlastních jmen (rodným jménům, příjmením, názvům obchodů a firem, jménům psů a koček apod.) nebo vybranému jevu týkajícímu se všech typů. Důraz je kladen především na kulturní a společenské aspekty vzniku a fungování vlastních jmen.

Zaměříme se na ústřední myšlenky jednotlivých kapitol:

1. Rodná jména na stupnici hodnot

Kapitola zkoumá kulturní a společenské faktory ovlivňující výběr rodných jmen v Polsku v současné době i v minulosti.

Zatímco indoevropská a praslovanská jména odrážela především obecné životní hodnoty (např. život, mír, moudrost, pohostinnost, spravedlnost), s příchodem křesťanství začala rodná jména plnit nové funkce. Pojmenování jménem některého světce (*Jan*, *Paweł*, *Andrzej*, *Jakub*, *Anna*, *Elżbieta*, *Maria*) vyjadřovalo odevzdání dítěte do jeho ochrany a zároveň volbu vzoru, který by mělo v životě následovat.

Rozhodující vliv náboženské motivace na výběr rodných jmen trval v Polsku až do poloviny 20. st. V té době začala hrát roli též jména populárních osobností (zpěváků, herců, sportovců) a postav z literatury, filmů a seriálů, např. obliba ženského jména *Irena* se v 60. letech zvýšila díky popularitě zpěvačky Ireny Santor. V 80. letech se zde v souvislosti s úspěšným brazilským seriálem objevilo jméno *Izaura*.

V současné době jsou nejvýznamnějším motivem pro pojmenování dítěte určitým rodným jménem důvody estetické. V 90. létech patřila mezi nejčastěji volená ženská jména *Aneta*, *Iwona*, *Dominika* a *Patrycja* a mezi mužskými se těšila největší oblibě jména *Filip*, *Paweł* a *Maurycy*.

2. Vliv křesťanství na utvářenost vlastních jmen

V této kapitole se autorka zabývá vlivem přijetí křesťanství v Polsku r. 966 na podobu a užívání osobních, místních a pomístních jmen. Z výzkumu vyplynulo, že se tato skutečnost na užívání vlastních jmen začala projevovat až později, např. jména evangelistů, apoštolů a svatých (především polských, např. *Wojciech*, *Stanisław*, *Ka-*

zimierz) se jako rodná jména začala používat ve větší míře až od 15. st. a převažovala v 16. st.

Jména světců (obzvláště *Jan*, dále pak např. *Piotr, Mikołaj, Michał*) motivovala též mnohá místní jména (např. *Janowice, Piotrowice, Michałovice, Mikołajew*), zatímco pomístní jména často vznikala též z apelativ *piekło, niebo, raj* a *czart*.

3. Symbolická funkce vlastních jmen

Příkladem vlastního jména, které kromě pojmenovací funkce plní často též funkci symbolickou, je choronymum *Polska*, což se projevuje např. ve vlasteneckých básních a písních a textech z dob národního ohrožení. Mezi další symboly Polska patří státní znak *Orzeł Biały*, řeka *Wisła*, město *Warszawa* nebo pohoří *Tatry*.

4. Vlastní jména ve vztahu k volbě mezi „domácím“ a „cizím“

Opozice mezi domácím/vlastním/známým a cizím/neznámým/exotickým se na poli onomastiky projevuje ve volbě mezi rodnými jmény domácího původu (případně zdomácnělými) a jmény cizími, která reprezentují cizí jazyk a kulturu.

První konfrontace mezi rodnými jmény domácího a cizího původu proběhla v Polsku v souvislosti s přijetím křesťanství, kdy začala být původní slovanská jména postupně nahrazována jmény křesťanskými, pocházejícími z hebrejštiny, řečtiny atd. Konflikt mezi jmény domácími a cizími trvá dodnes, přičemž tato křesťanská jména jsou už dnes považována za „typicky polská“ a často jsou nahrazována jmény „cizími“, např. *Daniel* místo *Andrzej*, *Sara* místo *Maria*.

Stejný konflikt probíhá při pojmenovávání obchodů a firem, z nichž některé mají polské názvy navozující atmosféru domácího, rodinného prostředí a orientaci na domácí klientelu, zatímco mnozí majitelé volí mezinárodně srozumitelné názvy cizojazyčné (především anglické).

5. Rod, versus majetek, aneb o dvou typech slovanských příjmení

Studie slovanských příjmení poukazují na rozdíl ve frekvenci výskytu dvou základních typů příjmení u jednotlivých slovanských národů.

Příjmení západních Slovanů jsou nejčastěji odvozena z místních jmen a motivována majetkovým vlastnictvím. V Polsku se jedná o příjmení na *-ski* (např. *Dąbrowski* z místního jména *Dąbrowa*), která jsou zde výrazně dominantním typem a v současné době tvoří 40 % všech polských příjmení. Motivace těchto příjmení svědčí o vysoké hodnotě, kterou jejich nositelé (původně především šlechtici) přikládali vlastnictví majetku (půdy).

Mezi východními a jižními Slovany převládají příjmení, která vznikla z osobních jmen (přezdívek) předků (nejčastěji otce) a poukazují na velký význam, který tyto národy přisuzovaly silným vztahům v rámci rodin a rodů. Např. příjmení na *-ić* (*Karadžić, Milošević*) tvoří 50 % všech chorvatských příjmení, a v některých oblastech dokonce 2/3 nebo 3/4. V Polsku jsou osobními jmény motivována příjmení na *-icz*/*-ycz* (např. *Siemienicz* z osobního jména *Siemion*), ale jsou zde mnohem méně častá než příjmení odvozená z místních jmen.

6. Vlastní jména a politika

Mnohá vlastní jména se stávají nástrojem pro vyjádření nejrůznějších politických názorů a přesvědčení. Příkladem mohou být názvy států, které se mění v souvislosti s územními či politickými změnami, např. *Polska Rzeczpospolita Ludowa* v důsledku politických událostí let 1989-1990 zkrátila svůj název na *Rzeczpospolita Polska*. Takových změn názvů proběhla v Evropě (a na jiných kontinentech, především v Africe) v průběhu 19. a 20. st. celá řada.

Politicky motivovanými vlastními jmény jsou též názvy politických stran, které v Polsku odrážejí hodnoty důležité pro většinu obyvatel, jako je např. svoboda, nezávislost, demokracie, spravedlnost, křesťanství, rodina. Politické názory často odrážejí též názvy ulic, měst (viz přejmenování města *Katowice* na *Stalinogród* v 50. letech) i vesnic. Výjimkou nejsou ani politicky motivovaná rodná jména, např. v Sovětském svazu bývala mnohá z nich odvozena ze jména nebo příjmení Lenina, Stalina, Marxe nebo Engelse, případně byla jejich kombinací (např. *Lenina*, *Lenian*, *Englena*, *Marlest*).

7. Vlastní jména a sociální rozdíly

Sociální rozdíly se odrážejí především v podobě polských rodných jmen a příjmení. Týkají se postavení mužů a žen ve společnosti (viz odvozování ženských rodných jmen a příjmení od mužských, např. *Bogumił – Bogumiła*, *Kowalski – Kowalska*), rodinné hierarchie (patronymika dcer a synů *Nowakówna*, *Nowaków*) nebo sociálního postavení (příjmení na *-ski* byla typická pro šlechtu, příjmení sedláků a měšťanů často vznikala z přezdívek (*Gruszka*) nebo názvů řemesel, např. *Kupiec*, *Kramarz*, *Narożny*).

8. Emocionální a hodnotové aspekty vlastních jmen

Mnohá místní či pomístní jména získala v průběhu času emocionální náboj a jsou s nimi spojeny určité kladné nebo záporné představy. *Wisła* se stala pro Poláky symbolem jejich vlasti, emoce jsou spojeny s názvy *Ameryka*, *Europa*, *Rosja*, *Niemiec*, *Cygan* apod. Dále se jedná o názvy vysokých hor (*Mount Everest*, *Mont Blanc*), poutních míst (*Santiago de Compostella*, *Fatima*), místní či pomístní jména, která připomínají významné osobnosti, světce apod. nebo svou podobou vyvolávají kladné či záporné představy (*Dobra Pomoc*, *Wielka Bieda*).

9. Vlastní jména jako směrovky

Mezi vlastní jména, která vyjadřují směr, patří některá místní a pomístní jména (např. *Do Jeziora*, *Na Most*, *Z Lip*). Typickým případem jsou názvy ulic a silnic, např. ulice *Krakowska* směřuje na *Kraków*, ulice *Wolska* vede do vsi *Wola*. To ale většinou neplatí o nových názvech ulic (*Aleje Jerozolimskie* do Jeruzaléma nevedou).

V dávné minulosti ve funkci „směrovek“ vystupovaly též názvy velkých řek a jejich přítoků, což přispělo k uchování těchto jmen až do dnešní doby.

10. Názvy obchodů a firem

V letech 1992-1998 se autorka zabývala výzkumem názvů obchodů a firem, a to především jejich vývojem v Polsku a srovnáním těchto názvů v postkomunistických

zemích s těmi, které se vyskytují v ostatních evropských zemích (Německo, Británie, Itálie). Názvy obchodů v Polsku, ČR a na Slovensku se i nadále vyznačují některými rysy typickými pro dobu socialismu, např. se v nich často neuvádí jméno majitele.

V 90. letech vzniklo v Polsku velké množství nových obchodů a firem. Více než 30 % z nich dostalo cizí název, a to nejčastěji anglický, případně též francouzský nebo italský. Majitelé obchodů tak demonstrovali svou „evropskost“ i preference svých zákazníků. Pro názvy firem je charakteristický vysoký výskyt zkratkových slov typu *Agrex* nebo *Ekomed*, kde je stále patrný ruský vliv. V současné době začínají převažovat názvy mezinárodních společností a jejich poboček.

11. Jména psů a koček

V posledních desetiletích došlo k významnému vývoji v pojmenovávání psů a dalších domácích zvířat, což souvisí se změnami, ke kterým došlo ve vztahu mezi člověkem a zvířetem. Zatímco dříve bylo ke zvířatům přistupováno z hlediska jejich užitku (pes hlídá dům, kočka chytá myši) a jejich jména se často opakovala (*Burek*, *As*, *Azor*, *Mruczek*), v posledních padesáti letech začala být zvířatům dávána lidská jména (*Fred*, *Zuzia*, *Lusia*), což souvisí s tím, že jsou považována za členy rodiny, a takto „polidšťována“. Jedná se bezpochyby o jeden z významných rysů ve změně našeho životního stylu a mentality.

12. Přístupy k vlastním jménům

Poslední kapitola se zabývá nejrůznějšími přístupy k onomastice. Na rozdíl od předchozích kapitol se věnuje teoretickým a metodologickým problémům. Autorka zdůrazňuje, že nejrůznější typy vlastních jmen odrážejí aspekty, které se týkají celé kultury a společnosti. Jména charakterizují dobu, v níž vznikla, v níž se vyvíjela, i celou společnost, která měla vliv na jejich vznik nebo výběr.

Kniha obsahuje jednotlivé příklady tohoto pohledu na onomastiku. Je cenným příspěvkem k výzkumu nejrůznějších typů vlastních jmen, a to nejen polských, ale též dalších slovanských, v mnoha případech i českých. Pro české zájemce o onomastiku nabízí též zajímavou možnost srovnávat uvedené jevy s těmi, které se týkají vlastních jmen v naší zemi, neboť jejich vývoj je v mnohém velice podobný.